RASMİY-USLUBIY MATNLARNING O‘ZBEK VA TURK TILLARIDAGI IFODALANISHI: QIYOSIY YONDASHUV

Baxtiyarova Zebiniso Komilovna
Ma'mun universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda o‘zbek va turk tillaridagi rasmiy-uslubiy matnlarning lingvistik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Mazkur mavzuning dolzarbligi bugungi globallashuv jarayonida turkiy tillar o‘rtasidagi ilmiy, siyosiy va ijtimoiy aloqalarning kengayib borayotgani bilan izohlanadi. Rasmiy hujjat matnlarining to‘g‘ri va samarali tuzilishi esa xalqaro muloqotda muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar: rasmiy uslub, qiyosiy tilshunoslik, o‘zbek tili, turk tili, hujjat matni, lingvistik tahlil.

Tadqiqotning maqsadi — o‘zbek va turk tillarida rasmiy uslubda yaratilgan matnlarning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning o‘xshash va farqli jihatlarini yoritishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tavsifiy hamda funksional metodlardan foydalanildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda rasmiy-uslubiy matnlar aniqlik, ixchamlik va mantiqiy izchillik bilan ajralib turadi. O‘zbek tilida rasmiy matnlar ko‘pincha an’anaviy qoliplar asosida tuziladi va unda “mazkur”, “ushbu”, “yuqoridagilarga asosan” kabi iboralar keng qo‘llanadi. Turk tilida esa rasmiy matnlar sodda, qisqa va tushunarli ifodalar bilan berilib, “ilgili”, “gereğince”, “yukarıda belirtilen” kabi birliklar faol ishlatiladi.

Sintaktik jihatdan o‘zbek tilida murakkab gaplar ustunlik qilsa, turk tilida sodda va qo‘shma gaplar ko‘proq uchraydi. Morfologik jihatdan turk tilida qo‘shimchalar orqali grammatik ma’no ifodalash imkoniyati keng bo‘lib, bu matnlarning ixchamligini ta’minlaydi. O‘zbek tilida esa ayrim hollarda yordamchi so‘zlar orqali

ifoda kengayadi. Rasmiy-uslubiy matnlar har ikki tilda ham funksional uslublar tizimining muhim qismi hisoblanadi. Ularning asosiy vazifasi — huquqiy, ma’muriy va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Shu jihatdan rasmiy matnlar standartlashgan til birliklari va qoliplarga tayanadi.

O‘zbek tilida rasmiy matnlar ko‘proq kitobiy uslubga yaqinligi bilan ajralib turadi. Unda murakkab sintaktik konstruksiyalar, ko‘p komponentli gaplar va aniqlovchi birliklar keng qo‘llanadi. Masalan, sabab, shart va natija munosabatlarini ifodalovchi qo‘shma gaplar ustunlik qiladi. Bu esa hujjatning aniq va batafsil bo‘lishini ta’minlaydi. Turk tilida esa rasmiy matnlar kommunikativ samaradorlik nuqtayi nazaridan sodda va qisqa tuzilishga ega. Gaplar ko‘pincha ketma-ket, mantiqan bog‘langan holda beriladi. Turk tilida fe’l shakllari va affikslar yordamida grammatik ma’no aniq ifodalanadi, bu esa ortiqcha so‘z ishlatishni kamaytiradi.

Shuningdek, har ikki tilda terminologik birliklar muhim o‘rin tutadi. O‘zbek tilida ayrim terminlar rus tili ta’sirida shakllangan bo‘lsa, turk tilida esa ko‘proq milliylashgan va yangilangan terminlar qo‘llanadi. Bu esa rasmiy matnlarning leksik qatlamida sezilarli farqlarni yuzaga keltiradi. Pragmatik jihatdan qaraganda, rasmiy matnlarda adresant va adresat munosabati muhim hisoblanadi. O‘zbek tilida hurmat va rasmiylikni ifodalovchi birliklar ko‘proq qo‘llanilsa, turk tilida esa neytral va standart ifoda ustunlik qiladi. “Tadqiqot natijalari amaliy jihatdan rasmiy hujjatlar tarjimasi va ish yuritish tizimini takomillashtirishda qo‘llanishi mumkin.”

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va turk tillaridagi rasmiy-uslubiy matnlar umumiy turkiy asosga ega bo‘lsa-da, ularning ifodalanishida milliy va uslubiy farqlar mavjud. Ushbu tadqiqot natijalari tarjima amaliyoti, rasmiy hujjatchilik va qiyosiy tilshunoslik rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va turk tillaridagi rasmiy-uslubiy matnlar o‘rtasidagi farqlar nafaqat lingvistik, balki

ijtimoiy-madaniy omillar bilan ham bog‘liqdir. Mazkur farqlarni chuqur o‘rganish kelgusida turkiy tillar o‘rtasida yagona standart hujjat tilini shakllantirish, shuningdek, tarjima jarayonida aniqlik va moslikni ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nurmonov, A. (2002). O‘zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent: Fan.

2. Mahmudov, N. (2013). O‘zbek tilining rasmiy uslubi. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

3. Azimov, I. (2023). Lotin alifbosi asosida tuzilgan o‘zbek alifbolar xususida. Buxoro davlat universiteti ilmiy axborotlari, 42–48.

4. Yelok, N. (2023). Özbek Türkçesinde sebep göstergeleri. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 76, 73–100.

5. Ergin, M. (2011). Türk dil bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.

6. Buran, A., & Alkaya, E. (2014). Çağdaş Türk lehçeleri. Ankara: Akçağ Yayınları.

7. Crystal, D. (2003). The Cambridge encyclopedia of language. Cambridge: Cambridge University Press.